

УДК 343.23

В.М. ЄВДОКИМОВ, Міністерство внутрішніх справ України

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ТА ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ: ВІД СТАБІЛЬНОСТІ ДО КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

Ключові слова: громадська безпека, громадський порядок, безструктурне управління, злочинність, протидія

Події останніх місяців, що розгортаються на теренах нашої держави та пов'язані із суттєвою інтенсифікацією криміногенних загроз громадській безпеці та громадського порядку, диктують необхідність вжиття термінового комплексу заходів, спрямованих на адаптацію кримінально-превентивної практики до новітніх викликів. Останні пов'язуються з дією, перш за все, чинників політичного (як внутрішньополітичного, так і зовнішньо- та геополітичного), економічного, правового характеру та виявляються у зростанні соціальної напруженості, активному відтворенні низки в цілому нетипових для української криміногенної обстановки злочинів, а саме: терористичні акти, створення терористичних організацій, фінансування тероризму, створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, групове порушення громадського порядку тощо. Заходи, які застосовуються державою, мають лінійний та часто наздоганяючий, безсистемний характер й в принципі не зорієнтовані на реалізацію превентивної функції. Як наслідок – зміцнення позицій злочинних, в тому числі й терористичних організацій, налагодження з їх боку зв'язків з іноземними організаціями і їх представниками з метою безперервного незаконного отримання вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв тощо. Звичайно, в таких умовах, коли криміногенна

обстановка перейшла від стабільного стану до кризового, який загрожує основам національної безпеки, державна кримінологічна політика має бути негайно переглянута на засадах системності, оперативності та перспективності.

Загалом проблеми кримінологічного забезпечення громадської безпеки та громадського порядку були предметом наукових досліджень О.М. Бандурки, В.С. Батиргарєєвої, В.В. Голіни, І.М. Даньшина, О.М. Джужі, В.П. Ємельянова, А.П. Закалюка, О.М. Литвинова, Г.Й. Шнайдера та інших вчених. Політико-кримінологічні проблеми протидії злочинності, які в тому числі пов'язані із забезпеченням громадської безпеки та громадського порядку, в тій чи іншій мірі висвітлювались також і у працях таких вчених, як В.М. Бурлакова, Я.І. Гілінського, В.О. Глушкова, П.А. Кабанова, В.В. Лунєєва, Ю.В. Орлова, А.Л. Сморгунової, А.М. Черниш, В.І. Шакуна, Д.А. Шестакова та деяких інших. Визнаючи суттєвий внесок означеної плеяди науковців у розробку порушеної проблематики, слід, все ж, зауважити на відсутності сучасних наукових розробок як відповіді на сформовані в кінці 2013 – на початку 2014 року кризові умови функціонування системи протидії злочинності. У своїй сукупності наведені обставини обґрунтовують актуальність теми статті.

Метою статті є характеристика стратегічних параметрів трансформації кримінологічних засад забезпечення громадської безпеки та громадського порядку у сучасних умовах.

Сучасний світовий порядок останніх років характеризується системною кризою управління, дисбалансом впливу основних суб'єктів геополітики, що тягне за собою дисфункцію традиційних компонентів системи стримань та противаг у міжнародних відносинах, активізацію національних, правих рухів всередині країн, певну дезінтеграцію європейського політичного середовища, погіршення економічних показників на фоні зростаючих гуманітарних протиріч. Як слушно в цьому контексті зауважує Ю.В. Орлов, аналіз глобальних процесів в організації життєдіяльності у сучас-

ному світі засвідчує наявність системної кризи практично у всіх сферах її прояву: екологічній, фінансовій, політичній, військовій тощо. Ситуація принципової обмеженості ресурсів з одного боку та нерациональний їх розподіл – з іншого живить соціальні конфлікти різної природи, ускладнюючи їх детермінаційний комплекс, загострюючи процеси протікання та вирішення, в тому числі й у масових кримінальних формах. Цілком логічним за таких умов видається визнання експертами ООН формування на сучасному етапі двох найбільш суттєвих загроз існуванню людства – екологічної та кримінальної. Дисбаланс в системі розподілу та споживання природних й соціальних благ і, як наслідок, загострення криміногенної ситуації, зумовлені вадами системи управління як галузевого, так і централізованого, глобального рівнів [1, с.57]. У таких умовах цілком очевидним і виправданими є намагання корпоративних суб'єктів різної політико-правової природи посилити свій вплив на національні уряди, окремі групи осіб, користуючись ситуацією нестабільності.

Для досягнення означеної мети зазвичай використовуються методи безструктурного управління, що характеризуються не лінійністю заходів, неочевидністю джерел управлінського впливу та його мети. Новітні способи впливу на людську поведінку знаходять своє широке застосування й в системі соціального управління, до сфери якої, безумовно, опосередковано залучена й низка суб'єктів впливу на носіїв публічної влади. При цьому основою успішного адміністрування є конструювання у об'єкту управлінського впливу (конкретної особи, групи осіб, населення держави в цілому) переконаності в істинності та/або вигідності певної моделі поведінки, життєвої установки, оцінки подій, явищ тощо. Для досягнення цієї мети невід'ємною умовою є прихований характер суб'єкта управління, тобто управлінський вплив має чинитися не за заздальгідь сформованою та в цілому відомою організаційною структурою, а опосередковано, через елементи самоорганізації соціальної системи, однак за заданою матрицею

подій. Саме завдяки дотриманню такої умови і створюється уявний образ елементів громадянського суспільства, самоврядування, свободи вибору при прийнятті рішень: від обрання певної продукції в побутових ситуаціях, до реалізації права голосу на виборах в представницькі органи влади [2, с.59].

Відтак, слід погодитись із думкою вчених про те, що безструктурне соціальне управління виявляється набагато більш ефективним за структурне, адже дозволяє скрити суб'єкта управління, а, отже, й дійсну мету подій, ініціатив, що відтворюються в соціальному просторі [2, с.60]. Втім, застосування методів безструктурного управління маже завжди характеризуватись підвищеним ризиком, що пов'язується:

а) імовірністю виходу об'єкту управління з керованого стану через відсутність безпосередніх структурних зв'язків із суб'єктом управління;

б) ініціюванням мало прогнозованих соціальних реакцій на застосовувані заходи адміністрування;

в) використанням явно злочинних способів для досягнення прихованої мети.

Кожна з цих груп ризику, враховуючи спрямованість безструктурного управлінського впливу на широку аудиторію, пов'язана зі створенням загроз громадській безпеці та громадському порядку. Так, ведучи мову про неконтрольований вихід об'єкту управління з керованого стану через відсутність безпосередніх структурних зв'язків із суб'єктом управління, слід зазначити, що для такої ситуації характерним є запуск ланцюгової реакції, що може відбуватися у кількох варіантах:

1) перевищення інтенсивності результату, дій, до яких прагнув суб'єкт управління. Наприклад, ескалація напруженості та, як наслідок, поширення масових заворушень, фактів групового порушення громадського порядку, хуліганства та інших злочинів. Справа в тому, що застосування технологій безструктурного управління як правило ґрунтується на нейроінформаційних впливах, які зачіпають глибинні мотиваційні комплекси соціальних практик; відбувається апелювання до чуттєвих факто-

рів з числа буденних обставин життєдіяльності відповідної референтної групи. Саме тому, аналізовані впливи характеризується інертністю та здатністю переходити у малокероване чи взагалі некероване русло;

2) виникнення абсолютно інших, небажаних та не прогнозованих реакцій, пов'язаних із загостренням криміногенної ситуації. Цю ситуацію можливо порівняти з такою кримінально-правовою категорією, як якісний ексцес виконавця: об'єкт управління обирає лінію діяльності, що принципово не відповідає очікуваній. Це стається через неповне врахування всіх суттєвих факторів, що мають бути взяті до уваги в процесі організації безструктурного управління, а також через втручання до управлінської системи третіх сил – внутрішніх суб'єктів, іноземних держав, організацій. Зазначений сценарій розвитку подій, як правило, супроводжується захоплення державних або громадських споруд, викраденням вогнепальної зброї та боеприпасів, створенням терористичних організацій, терористичними актами тощо.

Криміногенні ризики, пов'язані з ініціюванням малопроегнорованих соціальних реакцій на застосовувані заходи адміністрування, як зазначалося, пов'язуються зі специфікою їх природи. Слушним в цьому аспекті видається зауваження І.М. Бачило з приводу того, що нинішній етап розвитку інформаційних технологій характеризується можливістю інформаційної дії на індивідуальну і суспільну свідомість, аж до загрози інформаційних війн, внаслідок чого неминучою протиположністю свободи інформації стає проблема інформаційної безпеки [3, с.15]. Хоча, справедливості заради, варто зауважити, що практика знає чимало випадків, коли війни інформаційні є передвісниками та неодмінними супутниками війн фізичних, повномасштабного військового протистояння, що маємо змогу спостерігати сьогодні на Південному Сході нашої країни.

Окремо варто зупинитися на ризиках третьої групи – використання явно злочинних способів для досягнення прихованої мети, а саме, на тероризмі.

В останні два десятиліття в кримінологічній та кримінально-правовій науці проблемі тероризму традиційно приділяється чимала увага. Сучасний тероризм характеризується різко підвищеною технічною осначеністю, високим рівнем організації, наявністю значних фінансових коштів. Його головна відмінна риса – це розмивання меж між міжнародним і внутрішнім тероризмом. Розширюються зв'язки терористичних організацій з представниками наркобізнесу і незаконної торгівлі зброєю. Помітна динаміка зростання терористичних груп у сучасному світі [4].

Терористична діяльність в сучасних умовах характеризується широким розмахом, відсутністю явно виражених державних кордонів, наявністю зв'язку і взаємодії з міжнародними терористичними центрами і організаціями; жорсткою організаційною структурою, що складається з керівної і оперативної ланки, підрозділів розвідки і контррозвідки, матеріально-технічного забезпечення, бойових груп і прикриття; жорсткою конспірацією і ретельним відбором кадрів; наявністю агентури в правоохоронних і державних органах; хорошим технічним оснащенням; наявністю розгалуженої мережі конспіративних укриттів, учбових баз і полігонів.

Дослідники виділяють такі ознаки тероризму як різновиду кримінальних практики.

1. Тероризм є однією з форм організованого насильства.

2. При тероризмі здійснюється примус більш широкої соціальної групи, ніж безпосередні жертви насильства.

3. Формування цілей здебільшого не пов'язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвою та метою, на яку спрямовують свої дії терористи, немає прямого зв'язку.

4. Тактична мета тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до проблеми, стратегічна – досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з кримінально-виконавчих установ певного контингенту осіб, революція тощо).

5. Акти тероризму самі по собі становлять традиційні форми загальнокримінальних злочинів.

6. Тероризм паралізує протидію з боку громадськості.

7. Знаряддям впливу тероризму є психологічний шок, який супроводжується усвідомленням того, що будь-хто може стати жертвою незалежно від того, до якої верстви суспільства він належить.

8. Будь-які правила чи закони не визнаються – жертвами терористичних актів можуть бути як дорослі чоловіки, так і жінки та діти.

9. Розрахунок робиться на ефект раптовості, неочікуваності та несподіваності.

10. Публічність виступає як основна ознака тероризму.

11. Демонстративність актів тероризму – бажання справити враження на широкий загал.

12. Тероризм припускає «політичне вимагання», тому він не пов'язаний із стихійними повстаннями та виступами населення.

13. Тероризм вимагає негайного задоволення висунутих вимог, інакше він вдається до реалізації погроз та ескалації насильства.

14. Може бути використаний організаціями будь-якого забарвлення.

15. Практично завжди бере на себе відповідальність за вчинені акти насильства, оскільки вони є засобом досягнення мети, а не самоціллю.

16. Являє собою антитезу політичного вбивства. Йому притаманна індіферентність щодо жертв, на протигагу від селективності при політичному вбивстві.

17. Розрив між безпосередньою жертвою насильства та групою, яка становить об'єкт впливу, мету насильства [5, с.67].

Вважаємо, є сенс погодитись із зазначеними рисами сучасного тероризму. Однак, при цьому варто, на нашу думку, звернути увагу й на таку особливість, як інституціоналізація цього виду кримінальних практик та набуття нею яскраво вираженого політичного забарвлення саме в аспекті безструктурного управління. В цьому сенсі тероризм може бути використаний:

а) як штучно створений привід для активізації зовнішньополітичного, військового втручання на певні території для досягнення завуальованих цілей;

б) для залякування населення з метою згортання окремих прав, свобод та посилення тотального контролю за населенням під приводом необхідності забезпечення громадської безпеки. В цьому випадку відбувається своєрідне протиставлення права й безпеки, за якого з цілком зрозумілих причин пріоритет віддається саме останньому;

в) для створення потужного інформаційного сигналу, спроможного чи-то вплинути на формування громадської думки у запланованому форматі, чи-то вплинути на прийняття певного політичного, економічного рішення.

Останні два випадки можуть бути описані в категоріях так званої «стратегії залякування» або «стратегії терору», що виступають різновидом інформаційних операцій. Їх суттю є провокація панічних настроїв серед населення, відволікання їх від соціальних проблем, «обгрунтування» необхідності додаткових витрат, або ж скорочення видатків, проведення військових компаній тощо [6, 7]. Поширення інформаційних продуктів вказаного характеру (в тому числі й як наслідок безпосередніх терористичних актів) зумовлює наростання рівня тривожності та агресивності серед населення, виявляє потужне криміногенне значення. Останнє є побічним ефектом на шляху до досягнення віддалених цілей – дестабілізації політичної обстановки в країні, ескалації революційних настроїв, досягнення економічної вигоди, ініціювання фінансових витрат з можливістю привласнень, розтрат тощо [2, с.121].

Таким чином, спектр криміногенних загроз громадській безпеці та громадському порядку на сьогоднішній день є вельми широким та змістовно видозміненим, що вимагає адекватної реакції з боку переформатування системи протидії злочинності. Остання ж, наразі, вочевидь перебуває у невідповідному стані, стані певної розгубленості, орієнтації на посткримінальне реагування. Крім того, О.М. Бандурка

та О.М. Литвинов цілком слушно, на нашу думку, висловлюють критичні зауваження на адресу сучасного стану функціонування системи правоохоронних органів, вказуючи на значну присутність елементів штучного конструювання показників злочинності і власної «потрібності» в управлінській діяльності вказаними органами, на перетворення протидії злочинності на засіб соціальної люстрації [8, с.85–87]. Протидія злочинності – зазначає Н. Крісті – давно вже стала індустрією і як кращий її зразок вона творчо перейняла усі закони функціонування виробництва та підкорила їх досягненню власних цілей [9, с.13]. В критичних умовах сьогоденні зазначені сприяють продукуванню гострих соціальних протиріч, візуалізується багато в чому паразитарна функція окремих складових кримінально-превентивної системи, їх номінальний, бюрократичних характер. У зв'язку з цим, а також з урахуванням викладених вище параметрів відтворення кримінальної активності у сфері забезпечення громадської безпеки та громадського порядку, вважаємо за можливе запропонувати наступні стратегічні напрями адаптації системи протидії злочинності до актуальних соціальних викликів:

1. Зміна принципів, рівнів та напрямів координатії суб'єктів протидії злочинності на засадах широкого використання кримінологічного прогнозування, планування (в тому числі й з використанням даних військової розвідки, контррозвідки), забезпечення випереджаючого превентивного впливу.

2. Аналіз та узагальнення новітніх стратегічних загроз національній безпеці з урахуванням зміненої зовнішньополітичної та внутрішньополітичної конфігурації її факторів.

3. Налагодження постійного моніторингу криміногенної обстановки за широким спектром індикаторів з метою створення належного інформаційно-аналітичного інструментарію прийняття ефективних управлінських рішень.

4. Організація повномасштабного використання новітніх засобів безструктурного інформаційного кримінально-превентивного впливу на цільову аудиторію.

5. Інтенсифікація міжнародного співробітництва у сфері протидії тероризму політичними та економічними засобами.

Викладене бачення особливостей стану загроз громадській безпеці та громадському порядку, а також основних стратегічних напрямів реагування на них, звичайно не претендує на вичерпний характер. Втім, сподіваємось, воно може бути корисним та певним чином використане для провадження подальших досліджень за цим вектором наукового пошуку й практичної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Орлов Ю. В. Політико-правові фактори злочинності в Україні / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Ужгородськ. нац. ун-ту. Серія «Право». – 2013. – № 21. – Ч. 2. – Т. 3. – С. 57–60.

2. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічний аналіз проявів безструктурного соціального управління / Ю. В. Орлов. // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 5. – С. 118–127.

3. Бачило И. Н. Информационное право. Роль и место в системе права Российской Федерации / И. Н. Бачило // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 14–17.

4. Шкурат І. В. Глобальний тероризм : методичні підходи до вивчення / І. В. Шкурат [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.academy.gov.ua/ej/ej2/.../05sivmpv.pdf.

5. Ліпкан В. А. Тероризм: юридична дефініція та зміст / В. А. Ліпкан // Тероризм і боротьба з ним. Президенту України, ВРУ, Уряду України, органам центр. і місцев. виконав. влади ; Аналіт. розробки, пропоз. наук. і практ. працівників : міжвід. наук. зб. – 2000. – Т. 19 (1). – С. 112–117.

6. Малишевский Н. А. Террор как инструмент «Нового мирового порядка» / Н. А. Малишевский [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fondsk.ru/news/2012/07/24/terror-kak-instrument-novogo-mirovogo-porjadka-15673.html>.

7. Гриняев С. В. Международный терроризм как инструмент глобального управления /

С. В. Гриняев, В. А. Чугунов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agentura.ru/dossier/russia/people/grinyaev/obob>.

8. Бандурка О. М. Парадокси протидії злочинності / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов // Вісник Кримінологічної асоціації України. –

2013. – № 3. – С. 83–90.

9. Кристи Н. Борьба с преступностью как индустрия. Вперед к ГУЛАГу западного образца / Н. Кристи ; пер. с англ. А. Петровой. – М. : РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2001. – 224 с.

Євдокимов В. М. Кримінологічні засади забезпечення громадської безпеки та громадського порядку: від стабільності до кризових ситуацій / В. М. Євдокимов // Форум права. – 2014. – № 1. – С. 161–166 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_29.pdf

На підставі аналізу кримінологічно значущих наслідків безструктурного управління виділяються та характеризуються найбільш суттєві ризики для громадської безпеки та громадського порядку. Пропонуються шляхи оптимізації функціонування системи протидії злочинності.

Євдокимов В.Н. Криминалогические принципы обеспечения общественной безопасности и общественного порядка: от стабильности до кризисных ситуаций

На основании анализа криминалогически значимых последствий бесструктурного управления выделяются и характеризуются наиболее существенные риски для общественной безопасности и общественного порядка. Предлагаются пути оптимизации функционирования системы противодействия преступности.

Evdokimov V.N. Criminological Principles of Public Safety and Public Order: From Stability to Crisis Situations

On the basis of analysis criminology meaningful consequences of without structural management most substantial risks is distinguished and are characterized for public safety and public peace. The ways of optimization of functioning of the system of counteraction of criminality are offered.

Форум права